УДК 883 С – 1.08

ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ МОВНОЇ ЕКСПРЕСІЇ В ПОЕТИЦІ В.СТУСА

Мороз О.О., студент

Запорізький державний університет

Стаття присвячена аналізу стилістичних засобів творення емоційності й експресії поетики В.Стуса, завдяки чому його творчість є оригінальною, особливою й специфічною. Поезії відрізняються рівнем емоційності, експресивністю, смисловими відтінками. Тому в статті досліджується незвичайне поєднання засобів творення мовної експресії, шляхи точної передачі світогляду, думок, почуттів поета.

Ключові слова: аналіз, емоційність, мовна експресія, стилістичні засоби.

Мороз Е.А. СПОСОБЫ СОЗДАНИЯ ЯЗЫКОВОЙ ЭКСПРЕССИИ В ПОЭТИКЕ В.СТУСА / Запорожский государственный университет, Украина

Статья посвящена анализу стилистических средств создания эмоциональности и экспрессии поэтики В.Стуса, благодаря чему его творчество является оригинальным, особенным и специфическим. Стихотворения отличаются уровнем эмоциональности, экспрессивностью, смысловыми оттенками. Поэтому в статье исследуется необычное соединение способов создания языковой выразительности, пути точной передачи мировоззрения, мыслей, чувств поэта.

Ключевые слова: анализ, эмоциональность, языковая экспрессия, стилистические средства.

Moroz O.O. MEANS OF CREATION EMOTIONESS AND EXPRESSION IN THE POEMS OF V.STUS / Zaporizhjan state university, Ukraine

The article deals with the analysis of stylistic means of creation emotioness and expression in the poems of V.Stus, what makes his works original, particular and specific. Poems differ by emotional level, expression and shades of meaning. That's why the article is dedicated to the unusual combination of the ways of creating the language expressiveness and ways of exact transmission of the world outlook, thoughts and feelings of the author.

Key words: analisys, emotioness, language expressiveness, stylistic means.

Творчий доробок В.Стуса вражає перш за все стилістичними засобами творення емоційності й експресії віршованих рядків. Дослідженням цього питання займалися багато літературознавців, зокрема Ю.Шевельов, М.Коцюбинська, Ю.Бедрик та інші. Отже, хотілося б детальніше дослідити проблему поетики мовної експресії у творах В.Стуса.

Насамперед, поезія насичена оксиморонами, які буквально перевантажують (у позитивному плані) мовні одиниці емоційно-експресивними відтінками: „все пойняте небом, що пряжить холодом, немов огнем", „колись пісок, уже занадто мертвий, прокинеться – і житом і зелом" („Бентежністю вивищена до неба…"); „цей бенкет смерті в образі життя щасливого" („Попереду нарешті порожнеча…"); „отак мені – чим далі од Вітчизни, тим легшає. Тим тяжчає мені" („Докучило! Нема мені Вітчизни…"); „ти ждеш іще народження для себе, а смерть ввійшла у тебе вже давно" („Мені здається, що живу не я…"); „іде вперед, немов назад" („Вмирає пізно чоловік…"); „у 30 літ ти тільки народився,/ аби збагнути: мертвий ти єси/ у мертвім світі. І нема нікого окруж./ Ти тільки сам. І – мрець єси" („У 30 літ ти тільки народився…")[1, 2].

Творчість поета характеризується надзвичайно розвиненою метафоричністю, яка є важливим засобом творення образності висловлювання і допомагає Стусові сказати більше, ніж було дозволено написати.

Цей троп у Стуса, мабуть, чи не найголовніший прийом передачі внутрішнього світу і стану душі. Здається, нічого особливого і не написано, але рядки, так би мовити, є прозорими, та крізь них читач "бачить" суть, те головне, що хвилювало поета у конкретній ситуації. Складна багатозначна метафора яскраво окреслена у вірші „І вже за радість, що прийдуть…". Ліричний герой знає, що ув'язнення обов'язково буде. Він чекає. Постійний стан очікування викручує нерви і душу (в екзистенціалістів - це пограничная ситуація). Але ж ми розуміємо, яка ця „радість", Колима: „І вже за радість, що прийдуть / і поведуть – мов на Голготу, / супроти всіх вітрів, супроти / всіх хуг колимських – буде путь. / Бо цей невикрут, це ждання - / щодня, щомиті, щогодини - / вкрай осоружне – самотини / мені не дасть"[1, 82].

Для увиразнення віршованої оповіді використовується уособлююча метафора: „а поніч лопоче" („Гора за горою"); „всю душу з'їв цей шлак лілово-сірий, це плетиво заламаних доріг" („Ввесь обшир мій – чотири на чотири…")[1, 11].

Великі стилістичні можливості має часто застосовувана метонімія: „вогонь ще бився крильми“ („Бентежністю вивищена до неба…”); „світанок – не бризне” („Гора за горою”); „калинова кров – така ж крута, вона така ж терпка, як в наших жилах” („Ярій, душе. Ярій, а не ридай”)[1, 11; 2, 163].

Для поетичного доробку В.Стуса характерне часте використання риторичних фігур: речень, стверджень, звертань, вигуків, запитань. Цей прийом яскраво представлений у вірші „Не відповідаєш? Мовчиш? Заціпило?”, де перші вісім рядків складаються з тринадцяти риторичних питань: „Не відповідаєш? Мовчиш? Заціпило?/ Не можеш вибачити? Клянеш?/ Не можеш вивіритись розлуці?/ Серцю - довіритися?/ Мовчиш, як покинута вагітна?/ Мовчиш, як бомба? Мовчиш?/ Думаєш, од чекання розтрісну?/ Думаєш - збожеволію?”[2, 118]

Досить показовий у цьому плані є вірш „Сто дзеркал спрямовано на мене”, половина якого – риторичні речення: „Справді - тут? Ти – справді тут?.. Де ж ти є? А де ж ти є? А де ж ти? Досі свого зросту не досяг?.. Хто єси? Живий чи мрець? Чи, може, і живий, і мрець – і – сам-на-сам?” [2, 193]. Така кількість риторичних фігур є засобом створення емоційної напруги, хвилювання, великого душевного збурення. Поезія у формі діалогу з читачем чи з умовним співрозмовником набуває яскравої виразності та має вплив на читача.

Широке застосування і великі експресивні можливості має алітерація, яка є виразною у поезії „Посоловів от співу сад”: „Посоловів от співу сад, / од солов’їв, і од надсад, / і од самотньої свічі, / і од жалких зірок в ночі”[1, 34]. Метою використання сполучення голосних чи приголосних звуків є створення певного настрою, посилення негативних емоцій, змалювання медитативності оповіді.

Ефект оригінальності манери письма створюють індивідуально-авторські неологізми, які зустрічаються у величезній кількості та допомагають відтворити внутрішню напругу, виступають засобом надання тексту урочистого, піднесеного звучання, дають негативну характеристику, створюють гумористичні, сатиричні, іронічні відтінки. Подекуди ці новотвори вживаються як засіб небуденного, опоетизованого зображення картин природи, відтворення почуттів людини: „відтонкоголосить”, „молодощастя”, „серцеокий”, „знебути”, „дивноголосить”, „доброокий”, „спроневіра”, „самособоюнаповнення” тощо. В основі деяких неологізмів – актуалізація архаїчних або маловживаних словоформ: „голубиня”, „спогадування”, „протобажання”, „сніння” [3, 196].

Улюбленим прийомом поглиблення експресії В.Стуса, як підкреслює М.Коцюбинська [4, 166], є використання:

1) гнізд новотворів із „само” („самобіль”, „самозамкнений”, „самопочезання”);

2)„все” перед дією, ознакою („всепроривайся”, „на цих всебідах”, „всечекання”, „всенаученний”, „всечас”, „всенищівність”, „всевік”, „всеочисний”, „всенепокора”, „всерозхресті”, „всепрозрінні”; „усевитончуваний зойк” – типово Стусова емфатично наснажена словоформа);

3) слова „сто” („стобіль”, „стомежа”).

Подібні новотвори застосовуються з метою нагнітання, емоційного вичерпання, доведення до крайньої міри збільшення експресивності або зменшення напруження поетичних образів.

До речі, Стусів числівник 100, який багаторазово зустрічається протягом усіх збірок, має якесь магічне значення: гіперболізує висловлювані думки, почуття, емоції до межі, коли читач не тільки розуміє їх, а й заглиблюється в спогади, збентеження, розпач поета.

Вживання постійних іменників допомагає створенню індивідуального стилю письма: „скалкою небес…озоветься невідь твоя”, „калюжа…розбилась на скалки”, „ота зоря – то тільки скалок болю”, „ти…кавалок болю”, „залишити тільки… скалку світа”; „край душі”, „край краю”; „крик крику”, „крик усесвіту”, „скніти”, „скнілий” тощо.

Форма кличного відмінка (причому наголос, за бажанням автора, іноді падає на останній склад) часто застосовується зі стилістичною метою увиразнення до понять, абстрактних категорій, неживих предметів: „Здрастуй, бідо моя чорна”, „І що ти скажеш, Колимо, що мовиш ти, іване-чаю?”, „Хіба ж ти не довлієш, злобо, дневі?”, „Поезіє, красо моя, окрасо, я – перед себе чи до себе - жив?”.

Високий рівень емоційності й експресивності створює оригінальний і поліфункціональний синтаксис віршів В.Стуса. Синтаксичні стилістичні фігури сприяють динамізації віршованого тексту, роблять описувану ситуацію проблемною, де ліричний герой постає конфліктуючою особистістю, а сам конфлікт набуває максимального загострення. Завдяки стилістичному синтаксису мовні засоби поетики творів увиразнюються, збільшується образне і смислове навантаження одиниць тексту. Найчастіше використовуються такі фігури поетичної мови, як:

1) безсполучниковість: „Минулися страхи,/ рушаємо до мрії,/ розтялися шляхи,/ як брови Гамалії” („Сьогодні п’єм вино…”)[1, 14];

2) полісиндетон: „І вже нема ні щастя, ні біди, / а тільки світ, тугим пройнятий гудом, / а тільки лет, що зветься творчим трудом, / а тільки клич: живи, але не жди” („Пахтять кульбаби золоті меди…”);

3) односкладні речення: „Не пиши. Не відповідай. Проклинаю. Цілую. Мовчки.” („Не відповідаєш? Мовчиш? Заціпило?”)[1, 125];

4) багаторазовий повтор слів, часто – опорних, які несуть велике емоційне та смислове навантаження: „Надаремно, любов моя. / Надаремно, тюрмо моя. / Надаремно все, зненавидо. / Надаремно, кохана.” („Не відповідаєш? Мовчиш? Заціпило?”)[2, 118];

5) градація: „Не зрадьте, нерви: попереду - твій край, твій крах, твій прах” („За мною Київ тягнеться у снах…”); „Привиддя постають – спогадані, згорьовані, урочі”, „О кружні кроки, скрадливі й безшумні!” („Як моторошний сон – ці дні і ночі…”)[5, 54];

6) анеіфора: на початку і в кінці повторюється фраза: „Довкруг обрізано жалі, обтято голосіння” („Довкруг обрізано жалі…”)[1, 54];

7) паралелізм: „Знов спроневіра спалює чоло, і дивен див біжить поверхи древа” („Усе, мов сон, пробігло - й знебуло…”); „Задзюркотіла вічна мерзлота,/ прийшла весна – западиста, химерна./ Та ні душа, ні воля не поверне,/ не та бо воля і душа не та.” („Задзюркотіла вічна мерзлота…”)[1, 9-10];

8) антитеза: „То ти. То ти. То ти була./ Не та, котру я знав,/ а марив котрою...” („І сяло сонце крізь вікно…”); „ ...жити – то не є долання меж, а навикання і самособоюнаповнення” („Мені зоря сіяла нині вранці…”)[1, 10];

9) літота: „Проминуле стоїть обабіч, мов казковий сфінкс” („Оця стежина, що збігає в діл…”); „А небо корчиться в тобі надсадним загасанням” („То все не так. Бо ти не ти…”)[2, 181];

10) гіпербола: „Печорський концентрак споруджує нову добу на крові і кістках” („Колеса глухо стукотять…”)[2, 166].

Використані архаїзми в поезіях В.Стуса створюють особливі (часто – урочисті) відтінки і загальний настрій висловлювання: „вельможний сон”, „алілуя”, „пильнуй страсну стезю страждань”, „буде днина грізна”, „на хресті святих розстань тримайсь допоки скону” („Вельможний сон мені опав…”). Ю.Шевельов зазначає, що “техніка Стусового „високого стилю” - це тільки помічні атрибути, що личать розмові з Богом” [6, 381].

Для підсилення мовної експресії поет звертається до персоніфікації: „У відповідь чотири реви, одбиті од стін, вдарилися об стелю і, мертві, впали до моїх ніг” („Я знав майже напевно…”) [2, 165].

Як зазначає Ю.Шевельов [6, 389], свої герметичні поезії Стус починає здебільшого займенником: „Будинок той, котрого жаль будив”, „Ти тінь, ти притінь...”, „Той спогад: вечір, вітер...”, „Ти хоре, слово. Тяжко хоре ти”, „Ти там, моя Росава-Русь”, „Ти мій не ворог, ні?”, „Бо ти – це ти і ти і ти, бо ти і є Вітчизна”. Випадковості у цьому прийомі немає. Автор звертається до читача так, нібито вони давні знайомі, друзі, співрозмовники. І хоча читач не має спільних зі Стусом спогадів, він неодмінно набуває авторського настрою та світобачення.

Отже, завдяки незвичайному поєднанню засобів творення мовної експресії поезії В.Стуса є надзвичайно оригінальними, особливими та досить специфічними, відрізняються від інших рівнем емоційності, експресивністю, смисловими відтінками. Розвинена образність поетики сприяє найточнішій передачі світогляду, почуттів, думок та настрою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стус В. Твори у чотирьох томах шести книгах. – Львів: Просвіта. – Т.3. – Кн.2. – 1995. – 495 с.
2. Стус В. Твори у чотирьох томах шести книгах. – Львів: Просвіта. – Т.1. – Кн.1. – 1994. – 431 с.
3. Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн. Кн.2: Друга половина ХХ століття. Підручник / За ред. В.Г.Дончика. – К.: Либідь, 1998. – 456 с.
4. Коцюбинська М. „Двоє слів” про поета // Літературна Україна. – 15 січня 1998.
5. Стус В. Твори у чотирьох томах шести книгах. – Львів: Просвіта. – Т.3. – Кн.1. – 1995. – 486 с.
6. Шевельов Ю. Трунок і трутизна. Про „Палімпсести” Василя Стуса // Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття у 3кн. Кн.3 – К.: Рось, 1994. – 688 с.
7. Коцюбинська М. Поет // Стус В. Твори: У 4 т.– Львів: Просвіта, 1994.- Кн.1. – 432 с.
8. Бернадська Н., Задорожна С. Українська література. – К.: Феміна, 1995. – 152 с.

9. Бедрик Ю. Василь Стус: Проблема світосприймання. – К.: Фотовідеосервіс, 1993. – 80 с.
10. Стус Д. Життя і творчість В.Стуса. – К.: Фотовідеосервіс, 1992. – 88 с.